

*Visky S. Béla*¹:

A bocsánat tűfoka – *acumen veniae*

Abstract. Mad Forgiveness.

Vladimir Jankélévitch (1903–1985) was a professor of moral philosophy at Sorbonne University for three decades, starting from 1951. He wrote thousands of pages on the essential issues of human life, on virtues – the reality of wisdom, courage, loyalty, sincerity, justice, fairness, modesty, humility, moderation, abnegation, forgiveness, love –, and their opposites, lying and baseness, in an age where these topics were not seen as fashionable at all. Below, I present his thoughts on forgiveness and provide my own translation of the two final chapters of his work *Le pardon*.

Keywords: Jankélévitch, forgiveness, moral philosophy, time, memory, absolution, Auschwitz

Ugyan mit mondhat egy filozófus a megbocsátásról?

A teológusnak könnyű a dolga: az életnek eme kis vagy nagy tragédiáit kísérő eseményét is, mint minden egyebet, hozzászabja a Názáreti Jézus szavához, aki azt mondja: nem csak hétszer, de hetvenszer hétszer is. Csakhogy annak, aki ilyet mond, és közben következetes akar maradni – meg kell halnia.

---

¹ Egyetemi Tanár a kolozsvári Protestáns Teológiai Intézetben, óraadó tanár a BBT Református Tanárképző és Zeneművészeti Karán, E-mail: viskybela@yahoo.com

A filozófia – jelen esetben erkölcsbölcselet – lehet a teológia előszobája is, amennyiben a ráció és a tapasztalat révén olyan igazságokhoz jut el, amelyek rést nyitnak a kinyilatkoztatás világossága felé.

Vladimir Jankélévitch (1903–1985) a párizsi Sorbonne egyetem morálfilozófia-professzora volt három évtizeden keresztül, 1951-től kezdve. Egy olyan korban írt több ezer oldalt az emberi élet leglényegesebb dolgairól, az erényekről – a bölcsesség, bátorság, hűség, őszinteség, igazságosság, méltányosság, szerénység, alázat, mértékletesség, önmegtagadás, megbocsátás, szeretet valóságáról –, valamint mindezek ellenkezőjéről, a hazugságról és az aljasságról, amikor ezek a témák egyáltalán nem számítottak divatosnak. Életműve mintegy harmadát – tíz kötetnyi írás – zeneesztétikai elemzések és elmélkedések teszik ki: Fauré, Ravel, Debussy, Chopin, Liszt a kedvencei; közülük többnek is, akárcsak a magyar zeneszerzőnek, egész monográfiát szentel.

Talán nem is esik oly távol egymástól a megbocsátás és a jó muzsika – mindkettő felemel, de egyik sem igazolható.

Gondolkodónk a maga megbocsátás-filozófiáját az 1967-ben publikált *Le pardon* (A bocsánat) című, nagy visszhangot kiváltó munkájában foglalja össze. Hiperbolikus etika ez: a szeretetnek és a bocsánatnak – ez utóbbi nem más, mint megszaggatott szívű szeretet – soha senki és semmi sem szabhat határt. Egyrészt. Másrészt: ugyanez a szerző négy évvel később a *Pardonnez?* (Megbocsátani?) című, eredetileg nem közlésre szánt, némiképp zsurnalisztikusan érces szövegében, látva a történelem hóhérainak dermesztő közönyét, kijelenti: a bocsánat meghalt a haláltáborokban. Áthidalható-e valaha is ez a metafizikai szakadék?

Szerzőnk minden morális cselekvést két, egymással szemben álló pólus fokozhatatlan feszültségének a terébe helyez. Egyfelől tényként kezeli az ember *ontológiai tehetlenségét*, azt, hogy képtelen megfelelni a legmagasabb erkölcsi elvárásoknak, amelyek végső határa az élet másokért való feláldozása, és ha ezeknek mégis megfelel, akkor ott valamilyen mélységes titkot kell gyanítani. Ilyenkor keresztezi egymást az egyébként párhuzamos és egymás ellenében ható evilági és transzcendens vonal, ekkor parázslík fel a természeti és az „egészen más” axiológiai rend metszéspontja. Ezen a metszésponton helyezkedik el minden hiteles erkölcsi cselekvés, legyen az őszinte lelkiismeret-furdalás, áldozathozatal vagy a tiszta szeretet bármely gesztusa.

Jankélévitch következetes és kompromisszummentes értékidealizmusának kontextusában értelmezhetjük szigorú megállapítását: „*Lehetséges, hogy a szív minden hátsó*

*gondolattól mentes tisztaságában még soha senki nem bocsátott meg a földön, hogy a harag porszemnyi maradéka az elengedés valamennyi gesztusában visszamarad. (...) Ebben a megközelítésben a megbocsátás olyan esemény, amely sohasem valósult meg a történelemben, olyan cselekvés, amely a tér egyetlen pontján sem öltött testet, a lélek olyan mozgása, amely nem sajátja szokásos megnyilvánulásainak.*²

Paradox módon éppen azért, mert a jó cselekvése sohasem az emberi természet rejtett automatizmusának gondtalan produktuma, hanem mindig e természet kényszerpályájától való elszakadás, azon való felülkerekedés „*a szellem dacoló hatalmának*”³ köszönhetően. Ha a megbocsátás, mondja Jankélévitch, soha nem is lett volna az emberi tapasztalat része, ez akkor is az ember kötelessége lenne. „*Sőt, éppen azért imperatívusz ez, mert nem indikatívusz.*”⁴ Akarni kell, követeli gondolkodónk, hisz a jó az, amit minden körülmények között meg kell tenni! Schopenhauer kételyének gordiuszi csomóját – tehetem ugyan azt, amit akarok, de akarhatom-e, hogy akarjak? – vágja át azzal, hogy látszólagos naivitással kijelenti: „*Mindig meg lehet tenni, amit kell, ha őszintén akarjuk.*”⁵ Az akarat képessége és hatalma „*autokratikus, ökumenikus*”⁶, hisz minden ember birtoka emberségénél fogva.⁷ Az akarat hatalma mint az ember képessége gondolatának alátámasztására Pál apostol korinthusiakhoz intézett első leveléből idéz, miszerint Isten nem engedi meg, hogy az ember erejét meghaladja a kísértés, hanem a kísértéssel együtt az ellenállás képességét is megadja, *to dunaszthai hüpenegkein*, „*hogy el tudjátok hordozni*”.⁸ A Pálra való hivatkozásban nincs semmi rendkívüli, szerzőnk nem ritkán utal az apostol gondolataira, különösképpen a szeretet etikájának a kifejtése során. Különös viszont az, hogy az idézett mondat a maga nyilvánvaló exegetikai tartalmától eltérő értelmezést nyer. Pál ugyanis arról beszél, hogy Isten hűsége – kegyelmi tettként – az emberi képességek határain túlcsapó próbatételek elhordozására is *erőt ad*. Jankélévitch viszont úgy

² Vladimír JANKÉLÉVITCH: *Le Pardon*, in: Uő.: *Philosophie morale*, Flammarion, Paris, 1998. 993–1149, itt: 997.

³ Viktor E. Frankl antropológiájának egyik központi fogalma – *a ford. megj.*

⁴ V. JANKÉLÉVITCH: *Le Pardon*, 997.

⁵ Uo. 998.

⁶ Uo.

⁷ Itt nem arról van szó, hogy Jankélévitch dogmatikus antropológiai-etikai rételként így gondolná ezt; itt is, mint sok más kontextusban, csupán a cselekvés dinamikájának horizontját és szélső határát jelöli – *a ford. megj.*

⁸ 1Kor 10,13.

értelmezi ezt a mondatot, mintha az elhordozáshoz szükséges erő habituális adottságként maga az akarás akarásának a képessége volna, a vétkes pedig éppen ezért „*mindig menthetetlen*”.⁹ A maga tehetetlensége és a kérlelhetetlen kötelezettség alá rekesztett ember számára a következő kiutat ajánlja: „*Valóban, képességünk igencsak korlátozott, de – anélkül, hogy számolnánk ezzel – úgy kell cselekednünk, mintha mindent megtehetnénk, amit akarunk.*”¹⁰ Ebben a játékban, ebben a sziszifuszi küzdelemben sohasem foglalhatjuk el a semleges kívülálló megfigyelő szerepét, és az önsajnálkozás minden kísértését is távol kell tartanunk. Az ember, aki a maga emberségét csakis a morális cselekvésben valósítja meg, hössé lesz, amikor nemcsak eléri, hanem át is szakítja lehetőségei határát az *usque ad mortem*-re néző hiperbolikus áldozatban, amikor életét odaadja másokért. Ilyen értelemben állítja: „...*az emberi lehetőségek határa egybeesik az emberfeletttel (surhumaine¹¹), azzal, ami embertelenül lehetetlen. A csorbítatlan tiszta szeretet és a makulátlan, neheztelés nélküli bocsánat nem olyan tökéletességek tehát, amelyek elidegeníthetetlen tulajdonként megszerezhetők, amelyek birtoklása tulajdonosuk számára a jó lelkiismeret és elégedettség forrása lenne.*”¹²

Nem, a megbocsátás szüntelenül újrakezdődő harc, amelynek vajmi kevés köze van az „erkölcspapagájok” és a „bocsánatautomaták” előrecomagolt, mindig kész, nagy-lelkű gesztusaihoz. Az „abszolút érdekmentesség kegyelme” olyan ideális koordinátahatár, amelyhez a cselekvés mindig is csak közelít, anélkül, hogy folyamatosan eggyé válna vele. A kvázi-találkozás pillanata¹³ és kiterjedés nélküli matematikai pontja, a nem-tudom-mi (*je-ne-sais-quoi*) felvillanó és eltűnő szikrája viszont „az egészen más rend” javainak a közöltetése: „...*a megbocsátás képességének és az önzetlen szeretetnek a kegyelme nekünk adatik a pillanatban, mint valami megjelenő tünemény.*”¹⁴

A kereszténység ortodox hagyománya igen erőteljesen hangsúlyozza a teológia apofatikus jellegét: Isten és ember valósága, kettejük viszonyának misztériuma végső soron kimondhatatlan. Kétségtelen, hogy Jankélévitch gondolkodására nagy hatást gyakorolt –

---

⁹ „Ce pouvoir (*dunasthái*), qui est la force de résister, est la part du psychologique.” V. JANKÉLÉVITCH: *Le Pardon*, 998.

¹⁰ Uo., 999.

¹¹ *Übermensch*, másként.

¹² Uo.

¹³ Jankélévitch időfogalmához lásd: Gianfranco GABETTA: *Le temps et la mort dans la philosophie de Jankélévitch*, in: *Critique*, Janv./Févr., 1989, Tome XIV., Nr 500/5001. 26–31.

¹⁴ V. JANKÉLÉVITCH: *Le Pardon*, 1000. Itt Jankélévitch mintha visszatérne az 1Kor 10,13 eredeti értelméhez.

többek között – az orosz ortodox spiritualitás. Egész filozófiája annak szenvedélyes keresése, ami a kimondható és kimondhatatlan, a megragadható és megragadhatatlan határán húzódik. Joggal állíthatjuk, hogy életműve egy apofatikus filozófia megteremtésének heroikus kísérlete. Nem arról van szó, hogy ennek a filozófiának a kikovácsolása lenne a szeme előtt lebegő cél, amit aztán végtelen következetességgel megvalósít. Nem, ennek a bölcsletnek a létrejötte végeredmény csupán, mintegy melléktermék: a *kimondható valóság és igazság* kompromisszummentes kutatásának produktuma, az egyes kijelentések és a velük azonnal szembeállított tükörképek terében keresett lényeg szóbeli-gondolati megtestesülése. Ez a gondolkodásmód zsigereiben érzi és gyakorolja a görög bölcsek tudását: a filozófia inkább rácsodálkozás a világra, a gondolat-impulzus éppen kéznél lévő tárgyára, semmint az evidencia rögzítése. Hogyan lehetne ez másképp a szív-gondolat-akarát moccanásánál a bocsánat készsége megszületésének intuitív pillanatában, amely semmivel sem kevésbé titokzatos, mint mondjuk a napfelkelte?

„A bocsánat dinamikája annyira megfoghatatlan, olyan ellentmondásos, hogy elveszi a kedvünket minden elemzéstől: ebben a tűnő remegésben, a szeretetnek ebben a megragadhatatlan moccanásában ugyan hol vannak a fogódzók, amelyek lehetővé tennének egy filozófiai diskurzust? Ennek az ártatlan mozgásnak a tiszta átlátszóságában ugyan mi volna leírni való? Elmesélhetetlen a pillanatnyi pillanat, leírhatatlan a szív megtérésének a legegyszerűbb misztériuma.”¹⁵

Mert minél homályosabb az ablaküveg, annál több, minél tisztább, annál kevesebb látnivaló van benne.

Szerzőnk három olyan tisztátalan bocsánatformát, irgalomszurrogátumot nevez meg, amelyek a tiszta bocsánat pótlékaiként lépnek színre, és amelyeket a következő kifejezések tömörítenek: „az idő vasfoga”, magyarázó felmentés, felszámolás. Az első megközelítés az idő és emlékezet korróziójára bízva a gáztett minden utat eltorlaszoló tömbjének a lebontását, a második enyhítő és felmentő körülményeket keres, míg a harmadik magatartás a hirtelen amnéziát, a tényekkel és személyekkel való szembesülés és szembenézés nélküli, olcsó kegyelem választását, a bűnnek egyetlen hirtelen, reflektálatlan mozdulattal való eltörlését jelenti. Francia gondolkodónk az első két lehetőséget bőven kifejti, a harmadikat viszont csak felvázolja, hisz azt nem tartja tulajdonképpeni filozófus attitűdnek. Könyve harmadik harmada a tiszta bocsánat fenomenológiája, ami olyan, mint a

---

¹⁵ Uo.

kiterjedés nélküli matematikai pont, *acumen veniae*, a bocsánat tűfoka, ahol a transzcendens és immanens – majdhogynem – érintkezik. Az eredeti és a hamisítvány, az autentikus és az apokrif bocsánat között (szinte) láthatatlan a különbség. Nem más ez, mint a Pascal-féle szív bölcsességének a jelenléte vagy hiánya a felmentő cselekvésben.¹⁶

A valódi bocsánat három ismertetőjegye szerzőnk szerint a következő: mindig az idő adott pontján bekövetkező *esemény*; minden jogi megfontoláson túl a sértett fél irgalmas *ajándéka* a sértőnek; a közöttük fennmaradó *személyes kapcsolatban* igazolódik. Drámai, az ember legbenső lényét szétszaggató áldozati cselekmény, amely elképzelhetetlen például a sztoikus Epiktétosz *Beszélgetések* című munkájának lapjain; a bölcs felül-emelkedés nem veszi komolyan az aljasság pusztító erejét. Ezen kívül olyan elnézés gyakorlása ez, amelyben nem találkozik az áldozat és a hóhér tekintete. Ez utóbbi immár nem beszélgetőtárs. A nagyvonalú és személytelen természet viseltetik így bárkivel és bármivel szemben, anélkül, hogy a magasból alátekintő pillantása az egyest és a sajátost észrevenni méltóztatna. A sztoicizmus az általános filantrópiát hirdeti, de az első személy szeretete és törődése a második személy felé irányuló agapéban idegen marad számára. Ugyanez a szerző *Kézikönyvecskéjében* annak a véleménynek ad hangot, hogy ha valaki bántalmaz, akkor az nem is igazán a gáztett elkövetője, hanem a bántalmazásról alkotott felfogásod és véleményed (*dogma*). A sztoicizmus a maga emelkedettségében nem veszi komolyan a bűn botrányát. Arisztotelész pedig többre értékeli a méltányosságot, mint a megbocsátást, a barátságot, mint az áldozatos szeretetet. „*Arisztotelész ismeri az adományozást, de egyedül a Biblia ismeri az elengedő bocsánatot.*”¹⁷

„*A megbocsátás a vétkes felmentését jelenti adósságterhe alól (...), mindezt pedig semmiért és ellenszolgáltatás nélkül, ingyenesen, túl minden piacozáson! (...) A sértett, anélkül, hogy kötelessége volna, lemond jussa követeléséről és jogai gyakorlásáról, megszakít minden eljárást, és úgy dönt, hogy nem tartja számon az elszenvedett sérelmet. A bocsánat mélységben az, ami az adomány magasságban.*”¹⁸

Következzék ezek után a szerző idézett művének két utolsó fejezete.

¹⁶ *Usure par le temps, excuse intellectuelle, liquidation.* „*Mais le coeur du pardon, où est-il?*” Uo., 1000, 1001.

¹⁷ Idézi Luc-Thomas SOMME: *Bulletin de littérature ecclésiastique*, Publié par l’Institut Catholique de Toulouse, Tome CVII/1., 2006. 5.

¹⁸ V. JANKÉLÉVITCH: *Le Pardon*, 1005.

Vladimir Jankélévitch: Le pardon (részlet)

**A VÉGKIFEJLET: ESEMÉNY, KAPCSOLAT A VÉTKESSEL,
TELJES ÉS VISSZAVONHATATLAN FELOLDOZÁS**

Az önmagából kilépő, spontán lendületben ismertük fel végül a bocsánat lelkét, amit hiába kutattunk a lelketlen időfolyamban éppúgy, mint a mentségkeresésben. Ez a szív szerinti bocsánat tulajdonképpen esemény, személyes viszony és teljes feloldozás. Először is esemény, hisz a megbocsátás olyas valami, ami bekövetkezik, ebben pedig a bűnhöz hasonló – az atommozgás kiszámíthatatlanságának, a klinamennek, meg a „lehetett volna másképp is” érzésnek az esetlegessége jellemzi. A belátás alapján történő felmentés azonban, mint megállapítottuk, nem bekövetkező esemény: nem cselekvés és nem döntés, hanem egyszerűen a vétek hiányának az elismerése. Mindössze megállapítja és rögzíti, hogy az előzetesen fennálló ártatlanság továbbra is érvényes; valójában azt érti meg, hogy a vétket sohasem követték el. Az irgalmas feloldozásban cselekvő szabadságnak itt egyáltalán nem kell beavatkoznia: a vádló józan elemzés alapján felmentheti a vádlottat, vagy pontosabban az úgynevezett vétkes az, aki felmenti saját magát. A felmentés tehát jelentéktelen fordulat csupán: nem vezet be valóban új rendet, hisz csak a képzelt vétket törli el, és nem is a nemlétező bünt semmisíti meg, hanem a jogtalan vádat. A korábban fel nem ismert ártatlanság utólagos elismerése itt az egyetlen esemény, mely szóra érdemes (Arisztotelész talán így mondta volna: anagnórisis), ez pedig egy igen szubjektív esemény. Az igazi megtérés hozná el valójában az új létrendet, de a megtérés igen gyakran túl racionális és kiszámított ahhoz, hogy igazán teremtő történés legyen, hisz legtöbbször mindössze valamilyen kész dogmához vagy hittételhez csatlakozik a megtérő, elismerve annak igazságtartalmát. Ilyenkor be tud számolni a döntése okáról is, mint az újonc, aki belép egy bizonyos pártba, mivel meggyőzték ennek új doktrínát hirdető érvei – az új tanítást megfelelőbbnek és megalapozottabbnak ítéli a réginél. A megbocsátás kizárja ezt a megfontolás útján meghozott döntést. A megtéréshez hasonlóan sokkal inkább olyan független esemény, mely nem következik szervesen az előző életszemléletből. Megannyi olyan megtéréstől eltérően, mely látszólag ugyan hirtelen következik be, de amelyet előkészít egy hosszú és lassú folyamat, a megbocsátás melletti döntés alkalomszerű: nem érlelődik fokról fokra, semmiképpen sem a múltból következik valamilyen immanens és folyamatos fejlődés révén, nem alakul ki fokozatosan... Ez a döntés olyan vég, mely kezdet is egyben. Először is valaminek a vége: a bocsánat új lappal indít és elnémítja a haragos folyamatos szisztegetését, rögeszmés önismélteléseit. Am ha csak a dolgok felszámolásáról és lezárásáról lenne szó, a felmentés helyettesíthetné a bocsánatot. De a bocsánat egyszerre jelent ómegát és alfát: a lezárás egyszersmind

indítás is. Az eszkatológikus reménység szerint a halál ugyanígy egyazon pillanatban az élet vége és az örök élet küszöbe, az előző létmód befejezése és – ipso facto – egy teljesen új rend kezdete. A megbocsátásnak nevezett esemény, amely vég és kezdet egyszerre, lezár egy folyamatot, hogy rögtön újat kezdjen: a bocsánat pillanata berekeszti az eddigi életszakaszt, és megnyit egy újat. Ehhez persze bátorság kell; amikor valaki bátran támadásba lendül, szembenéz a veszéllyel, aki pedig megbocsát, ugyanígy tesz: mer békét ajánlani és elfelejti a sértést. A megbocsátás szó szerint korszakalkotó esemény, kettős értelemben: felfüggeszti a régi korszakot, és megnyitja az újat. Azt mondtuk előbb, hogy a felmentés, elismerve a vád megalapozatlanságát, visszavonja panaszát, és megszünteti az eljárást – visszaállítja a status quo korábbi állapotát. A felmentés a vád semmisségének a megállapításával visszaállítja a vádemelés előtti helyzetet. A megbocsátás azonban a vád megalapozottságának az elismerésével visszahelyezi a vétkest a bűn elkövetése előtti állapotba, azaz a bűn előtti ártatlanságába. A vád alaptalanságának a kimondása nem jelenti egy elveszett lélek megmentését – ezt csakis a megbocsátás jelenti. A bocsánat halássza ki a sötét hullámok közül a hajótöröttet: a nagy erkölcsi hajótörés emberét. Mivel a felmentés teljes mértékben az események folyamatába tartozik, nem jelent feltámadást – a megbocsátás az, amely feltámasztja a holtakat. A halott pedig, azaz a bűnös, feltámad a maga semmilitéből, és kiemelkedik a maga nyomorúságos mélységéből. Ez az én fiam meghalt és feltámadott, elveszett és megtaláltatott. Outos ho huios mou nekros én kai anedzésen, én apolólós kai eurethé.¹⁹ A felmentés után visszaáll az események szokásos rendje, mintha mi sem történt volna. És valójában nem is történt, nem is esett meg semmi: a vétkes szabadság túlkapásai sohasem zavarták meg az otthonmaradt fiú egyirányú, kifogástalan életét. Ugyan mit lehet megbocsátani ennek a feddhetetlen fiúnak? Ám ez a példás magatartású fiatalember, aki nem ismerte meg az elveszettség állapotát, sem a kísértéseket, sem a bübajos asszonyt,²⁰ az örömet sem ismeri meg, az örömet, mely azok osztályrésze, akik feltámadnak a nemléből a létbe. A felmentést az előző élet felélesztése, annak az újrakezdése követi. A bocsánat viszont újjászületést, pontosabban egy új születést eredményez. A bolyongó ifjú, aki hazatér, aki feloldozást és kegyelmet nyer, aki megbánja bűneit, sohasem lesz ugyanaz többé, mint aki elmenetele előtt volt: a kalandozások köre bezárult immár, de valamilyen láthatatlan sajátosság és elveszítetetlen gazdagság mindörökre meg fogja különböztetni a tékozló fiút otthon maradt bátyjától. Ez a megkülönböztető nem-is-tudom-mi az az ingyenes többlet, amit az Evangéliumból kölcsönzött szóval perisszonnak nevezünk.

---

¹⁹ Lk 15,24. Vö. 15,32.

²⁰ Szergej Szergejevics Prokofjev: *A tékozló fiú*. (Balett három felvonásban, op. 46, 1929 – a ford. megj.)

Az ajándék is – ha az nem egyszerű visszafizetés – bizonyosan új korszakot vezet be, akárcsak a megbocsátás; az ajándékozásnak következménye van, különösen akkor, ha elhozza a béke és kiengesztelődés idejét. Mindazáltal a többlet ebben az esetben túlságosan kézzelfogható ahhoz, hogy csodálatos legyen; a bűnbocsánat jelenti – negatív jegye ellenére is – az igazi többletet és a valódi lelki csodát. A bűnbocsánat tehát megnyit egy új korszakot, új viszonyokat teremt, felavatja a vita nuovát. A kegyelmet nyert számára a bűn éjszakája egészen új hajnal hírnöke; a kegyelmet gyakorlónak pedig a harag tele az egészen új tavaszé. A megújulás ideje ez és a második ifjúságé. Hic incipit vita nova. Ebben nyeri el a teljes értelmét a fagy nagyszerű felengedése és a dolgok boldog leegyszerűsítése, amit a megbocsátás munkál. Így mond ellent a bocsánat a rezignációnak. Mert míg a rezignáció beletörődés a megoldhatatlan helyzetbe, addig a bocsánat ennek a megoldása – noha a vétek nem valamilyen „megoldandó” probléma... A sorsnak megadjuk magunkat, a bűnt viszont megbocsátjuk. Aki beletörődik a bűn valóságába, és sorsszerűnek tekinti, cinkosává válik annak – meg a haszonelvű rosszakaratnak; ostoba ember az, aki megbocsát a sorsnak, akár egy bűnösnek. A rezignációt a sorshoz szabták, ami kiváltja azt, a megbocsátást pedig a vétekhez, amit elenged. A rezignáció sorsszerű, ahogy a sors is magán hordja a rezignáció nyomait; a bocsánat azonban, a bűnhöz hasonlóan, mindig kezdeményez. A rezignált ember a fagyos sorshoz alkalmazkodik, ami rugalmatlan és merev: mint a hibernáló állat, amelyik kialakítja az odúját, és bevájja magát a jégbe, hogy élhetővé tegye a maga örök telét. Ezt a fagyos helyzetbe beletörődő alkalmazkodást szokták bölcsességnek nevezni. Az örült megbocsátás azonban, a meg nem alkuó megbocsátás feloldja a gonosszal terhelt ember fagyos viszonyait. A megbocsátott bántalom utólag valamilyen félreértésnek tűnik; a megbocsátás kiszabadítja, feloldja, kiolvasztja az élő vizet, amit a harag börtönbe zárt – kioldja a jégtömbbe fagyott lelkiismeretet. A nagylelkű ember maga kezdeményezi ezt a mindent érintő felengedést és a múltnak ezt a mozgósítását: a bántalmazója előtt halad, megelőzi azt, ő teszi meg az első lépést. Ki tegye meg az első lépést? Ezek a másikat megelőző léptek, ezek az egyoldalú, mindentől független gesztusok elhosszúk az új évszakot: a haragos szegyenkezik ekkor, mert megelőzték, és mert nem ő kezdeményezte a békekötést. Valakinek csak el kell kezdenie, nem igaz? A megbocsátás jó példát mutat, amikor a haragosoknak mintegy ezt suttogja: „tégy úgy, mint én, aki túl vagyok a jogosságon, aki nem ragaszkodom a végsőkig ahhoz, ami megillet, nem érvényesítem a jogcímeimet, nem igénylek sem elégtételt, sem kártérítést, elengedem mindenki tartozását²¹ – tégy hát úgy, mint én, aki megbocsátok, noha semmi sem kötelez erre.” Ennek a nagylelkűségnek a

²¹ Vö. Dsida Jenő (1907–1938) sírfelirata a kolozsvári Házsongárdi temető kriptáján: „Megtettem mindent, amit megtehettem, / kinek tartoztam, mindent megfizettem. / Elengedem mindenki tartozását, / felejtse el arcom romló földi mását.”

melegsége és kisugárzása feloldja a dermedt, dacos, gonosz szíveket. És mindenkit betölt a béke utáni sóvárgás.

Ezenfelül a bocsánat kapcsolatot teremt másokkal – a bűnbánat nem elég ehhez. A töredelem, ez a kimondottan személyes dráma csakis az ember saját sorsára és üdvösségére nézve fontos: mindenekelőtt a személyes erkölcsi fejlődésünkre vonatkozik, hisz a vétkes és a megtérő végül is ugyanaz a személy – a magunk bűne az, ami megváltásra szorul. Itt inkább a bánkódásról van szó, semmint a kiengesztelődésről. Ezzel szemben a bocsánat nem monológ, hanem párbeszéd. Mivel két ember viszonyáról szól, több kockázattal is jár: a másik jelenléte teszi kalandossá azt. A vétkes számára eljövő kikelet, ahogy neveztük ezt, nem csak a vétkestől függ... Az őszinte bűnbánat természetesen áthatja a fájdalmas hiábavalóság-érzést és a tiszta – azaz a változás biztosítéka nélküli – kétségbeesést; mert a megtérés is csak akkor ér valamit, ha az ember kétségbeesetten tudja, hogy az önmagában semmit sem ér. Ám van benne valamilyen megnyugtató célszerűség, ami hiányzik a megbocsátásból. A vétkes úgy részesül a bocsánatban, ahogyan a bűnbánó megtér: a lélek sötét éjszakájában.²² A bűnöst akkor is elborítja a sötétség, ha nem esik kétségbe: az ilyen elhagyatottság némiképp fájdalmasabb, mint a megtérőé, mert a nyugtalanságot megkettőzi a bizonytalanság is, hisz mindenestől ki van szolgáltatva az irgalom szabad jótéteményének, ami a megbocsátás lényege. Ám nem csak a vétkesnek jelent a megbocsátás bizonytalan kalandot, hisz aki megbocsát, szintén kiteszi magát annak a kockázatnak, ami valamennyi emberi kapcsolat velejárója, mégpedig azzal, hogy előre elfogadja a hálátlanság lehetőségét. Minthogy a megbocsátás két személy közötti viszonyt feltételez, felmerül e cselekmény társadalmi vagy pedagógiai hasznosságának a kérdése. Veszélyes-e, vagy inkább jótékony hatása van? A megkegyelmezés joggyakorlatának egész kazuisztikáját fel lehet építeni e két lehetőség köré... Hisz mindenki tudja, hogy az új ember nem tévedhetetlen, és nem születik ilyennek közvetlenül a régiből. – A megbocsátás két fél között megy végbe. Aki a vétket megbocsátja, az egyszersmind a vétkesnek is megbocsát. Amíg a gonosszal szembeni erőszakmentesség a bűnös cselekedethez viszonyul, és mellékesen annak elkövetőjéhez, addig a bocsánat fordítva: elsősorban a cselekvő személyre vonatkozik, annak valamilyen megnyilvánulása kapcsán. Hasonlóképpen: a harcról lemondó erőszakmentesség csupán valamitől tartózkodó, negatív magatartás, eszközöket mellőző formális viszonyulás és címzett nélküli jószándék; a megbocsátásban viszont – miközben szembenézünk a másik emberrel – ott munkál a tudatos szándék. Valakinek bocsátunk meg, és nem a Vezúvnak, sem pedig

---

²² Vö. Keresztes Szent János (1542–1591) *A kármel hegyére vezető út – A lélek sötét éjszakája* c. művével – a ford. megj.

valamilyen névtelen szükségszerűségnek, ami előtt az embernek tehetetlenül meg kell hajolnia. Megállapítottuk korábban, hogy a hála túlmegy a kapott jótéteményen, és a jötevő személyére irányul, arra, aki ott van valamennyi ajándék mögött, és minden látható adomány háttérében – magára az adományozóra; így válik a hála cseppfolyóssá, ködössé, megfoghatatlanná, végül pedig feloldódik a szeretet végtelenjében. Ahogyan a hálás köszönet a szeretet olyan szóbeli megnyilvánulása, amely végtelenül meghaladja a tapintható ajándék határait, a megbocsátás kegyelme is a cselekvő szeretet olyan kifejezése, amely túlterjed a vétkek elszigetelt, pontszerű valóságán. Ha megbocsátunk egy hazugságot, azzal lényegében annak az embernek bocsátunk meg, aki hazudott. Te absolvo a peccatis tuis.²³ A feloldozás – a határok végtelen kitágítása révén – az egyes vétkektől a vétkes személyig terjed.

A megbocsátás, ami a bűnössel kapcsolatot teremtő, hirtelen történés, a vétkek határtalan elengedése is egyben: egyszerre teljes és végleges esemény. A bocsánat nem azt jelenti, hogy megváltozott a véleményünk a vétkes felelősségéről, vagy hogy immár ártatlannak véljük... Ellenkezőleg! A megbocsátás éppen azért természetfeletti esemény, mert miközben egyáltalán nem módosul a véleményünk, a vétkessel való viszonyunkat e változatlan háttér ellenére is egészen új megvilágításban látjuk: visszájára fordul, megmegfordul, felfordul ennek a kapcsolatnak az iránya! A vétket továbbra is ugyanúgy elítéljük, ám ok nélkül és mindentől függetlenül közbejött valamilyen változás, gyökeresen átfordultak a dolgok, peristrofé: a gyűlölet átlényegült szeretetté. Megkegyelmezni annyi, mint hátat fordítani annak az iránynak, amit a jogosság mutat... Mert a megbocsátás nem csupán viszonylagosan ellensúlyoz egy cselekményt, hanem azt a maga metaempirikus ellentétébe fordítja – a dolgok lehető legélesebb átváltása ez. A sötétség és a világosság oly élesen szembeállított, drámai antitézise mindig szembeötlik ebben a bocsánatnak nevezett cselekményben – az események csúcspontján. A megbocsátás, bosszúvágyó hajlamunknak ez a gyökeres visszafordítása megalapozza a maradéktalan és teljes változást. Így tehát a bocsánat vagy teljes, vagy nem is bocsánat. A megbocsátás a minden-vagy-semmi, a vagy-vagy alternatívájából sarjad... A felmentés, mint látjuk, a többé-kevésbé szabálya szerint adagolja a dolgokat, szokásos mértéke, a sok-kevés-semmi alapján. Minden fokozat, valamennyi árnyalat elfogadható, amikor felmentésről vagy éppen tiszteletről beszélünk. Mert ahogy a tiszteletnek fokozatai vannak, a felmentésnek ugyanígy. Ha elemeire bontva vizsgáljuk a vétket, a felmentés különböző darabjaihoz jutunk: megkülönböztetünk dolgokat, sorrendbe állítjuk az indítékokat, felmentjük a menthetőt, elítéljük a menthetetlent, és e kettő között felállítjuk a szigor és a lágyszívűség minden lehetséges

²³ Feloldozási formula a római katolikus gyónás szertartásában – a *ford. megj.*

fokozatát. A szeretet többé nem különbözik a felmentéstől, ha korlátok közé szorítjuk, és feltételekhez kötjük, ha fenntartásokkal és megkülönböztetésekkel, elvárásokkal és hátsó szándékkal gyakoroljuk. Gáncoskodó, töredezett, gyanús szeretet ez, feltételei pedig a rosszhiszeműségéről tanúskodnak. Persze a megtérés is lehet ál-megtérés: megtörténhet például, hogy a megtérő a maga megváltását fokozatos törlesztéssé alakítja. Ez a megváltás azonban már semmiben sem különbözik attól, mint amikor valaki egy kölcsönzött összeget részletekben visszafizet. A megbocsátás, amely kizár mindenféle fokozatosságot, ellentéte az ilyen megtérésnek – ahogy a felmentésnek is. A megbocsátás végül az ajándéktól is különbözik, hisz az ajándékozás mindig csak részleges lemondással jár: csupán a javaitól vagy annak a töredékétől válik meg az ajándékozó. Aki viszont megbocsát, egyszerre teszi ezt, egyetlen láthatatlan lendülettel, fokozatok nélkül. Egyetlen meghatározó és érthetetlen gesztussal a megbocsátás mindent eltöröl, félresöpör és elfelejt, egyetlen szempillantás alatt tiszta lappá változtatja a múltat, és ez a csoda oly egyszerű számára, akár a 'adjonisten'. A bűnnek nevezett akadály mintegy varázslatra elpárolog! A megbocsátás egyszerre érvényes a vétkekre és a vétkesre, és így végtelenül több vétket töröl el, mint amit a bűnös elkövetett. – A bocsánat alapvető feltétele bármely fenntartás kizárása. Ennek idői értelme is van: a szeplőtlen bocsánat a legcsekélyebb korlátozást vagy megszorítást sem tűri, sem a cselekvés idejét, sem annak mértékét tekintve. Az idő síkján a korlátozás a megbocsátás halogatását jelenti, vagy pontosabban – visszájáról nézve – kronológiai gátat. Vajon nem valamilyen fondorlatos rosszakarattal nyilvánul-e meg a korlátozás hátsó szándékában? Az „eddig, és ne tovább, hactenus” jellegű bocsánat amolyan apokrif bocsánat csupán, de a bizonyos ideig gyakorolt bocsánat szintén gyanús. Aki addig szándékszik megbocsátani, amíg a helyzet változatlan, az nem bocsát meg igazán. Aki megbocsát, az nem valamilyen meghatározott időszakkal számol, nem helyezi kilátásba adott esetben a vétkes kizárását, nem ideiglenes tűzszüneteket köt, és nem elégszik meg az ellenségeskedés felfüggesztésével; az efféle fegyverszünet a bizalmatlan háborúskodóknak való, akik szívében nincs feltétlen békevágy. A béke szükségképpen törekszik ott, ahol nem vágnak ösztönén a megbékélésre. A megbocsátás viszont állandó békességre törekszik. Mert miféle kegyelem az, amelyiknek lejár a szavatossági ideje? Az időhöz kötött érvényesség, illetve az időtlen érték olyannyira más, amilyen végtelenül nagy különbség van aközött, hogy az elítélt kivégzését elhalasztják csupán, vagy pedig végleges kegyelemben részesítik. A megbocsátás abban, hogy egyszer s mindenkorra, örökre megbocsátja a bűnt, különbözik attól a gyógyulástól, melyet csak a felejtés vagy az idő múlása munkál: az a harag, mely a dolgok kopásának és az évek múlásának a hatására fokozatosan alábbhagy, nem tekinthető igazán gyógyult betegségnek, csak olyannak, amibe bármikor visszaeshetünk. Olyasmi ez, mint a vigasszal csupán némiképp

enyhített bánat. Fordítva pedig: azt a megbocsátást, amit csak az idő munkál, az idő kérdéssé is teheti – a fekély ismét kifakad. Csakis annak a döntésnek a pillanata végleges, amely önhatalmúan megszakítja az idő fonalát: aki megbocsát, az egyszer bocsát meg, és ezúttal szó szerint egyszer s mindenkorra! Éppen mivel a döntés nem más, mint önhatalmú pillanat, semmi sem korlátozza annak természetfeletti ingyenességét: az ok- és érdemmentes döntésnek korlátlanok a következményei. A bocsánat nemcsak, hogy végtelenül több bűnt bocsát meg, mint amennyit a vétkes elkövetett, de mindazt a bűnt is megbocsátja, amit elkövethetne, vagy el fog majd követni: mérhetetlenül túlhalad ez minden jelenlegi vagy jövőbeli vétkes állapotot. Végtelenek a megbocsátás tartalékai, a türelme is végtelen: semmi sem bátoralanítja el ki-meríthetetlen nagylelkűségét. Az idők végéig várakozik anélkül, hogy elege lenne; hetvenhét-szer is megbocsát, ha szükséges... A bocsánat kiapadhatatlan hitelforrást biztosít a másoknak. És a gonosztevő hamarabb fogja elengedni a nemes szívű haját és abbahagyni annak gyötrését, mint emez a gonosztevő iránti bocsánat gyakorlását. És az sem számít, ha a harag fellobbanása majd kérdéssé teszi pár napra a feloldozást: ami ideig való lesz, azt akarja e pillanatban, hogy örökkévaló legyen, és tartson az idők végezetéig. Elégséges, ha a bocsánat őszinte szándéka a megbocsátás pillanatában szív szerint és szenvedélyesen kizár minden időbeli korlátozást, ahogyan az is, ha a szerelem – jóllehet elpárolog, és hűtlenségbe fordul – örökkévalóvá óhajtja tenni az esküvő napját. Értjük ezek után, hogy miért lehet a megbocsátás a jövő alapvetése: amíg a szánakozás, e holnap nélküli érzés csak átmeneti, és nem kitartó, addig a bocsánat képesnek bizonyul arra, hogy új rendet teremtsen. A megbocsátás, akár a zseniális intuíció, egyetlen pillanat alatt képes elvégezni nemzedékek munkáját. Egyszóval: egyetlen tekintettel és szemrebbenéssel, egyetlen mosollyal és csókkal a megbocsátás azonmód megvalósítja azt, amihez a felejtésnek, a dolgok elkopásának, sőt a joggyakorlatnak is évszázadokra van szüksége. Violaine egyszerre, mindenért, örökre megbocsát Marának.²⁴ Ezért szólal meg a bocsánat himnikus magasztalása. Helyes és érthető, hogy a tékozló fiú apja visszafogadja a házába a megtérőt. De az, hogy átöleli, felöltözteti a legszebb ruhába, levágja a hízott borjút, és ünnepi lakomát rendez a tiszteletére – ez már a Megbocsátás érthetetlen, igazságtalan, titokzatos nagy ünnepe.²⁵

²⁴ Paul Claudel színdarabjára utal itt a szerző: *L'annonce faite à Marie* (Angyali üdvözlét), 1912 – a ford. megj.

²⁵ A zsidó nagy engesztelés ünnepe, a Yom Kippur franciául: *Fête du Grande Pardon* – a nagy bocsánat ünnepe; a Lk 15 példázatán túl talán erre is utal Jankélévitch – a ford. megj.

A MEGBOCSÁTHATATLAN: 'INKÁBB SZERENCSETLEN, MINT ALJAS' VAGY 'INKÁBB ALJAS, MINT SZERENCSETLEN'?

Itt – mégis van egy folt... El, átkozott folt!... Mit? Soha nem akarnak megtisztulni e kezek?... Arábiának minden illatszere sem édesíti meg e kis kezét! Oh!... Mosd meg kezeidet!... A tettet nem tetté nem tehetjük.²⁶

A megbocsátásnak – alapértelmezés szerint – nincs határa. Aki megbocsát, nem kérdi, hogy megérdemli-e ezt a tettes, hogy elégséges-e az elégtétele, hogy eleget tartott-e a harag ideje... Ami ezt jelenti: van mentebetetlen, de nincs megbocsáthatatlan bűn. A bocsánat dolga éppen az, hogy megbocsássa, amit felmenteni semmiképp sem lehet: mert nincs olyan súlyos véték, amit végső soron ne lehetne megbocsátani. Semmi sem lehetetlen a mindenható feloldozás számára! A bocsánat ilyen értelemben mindenre képes. Ahol megnövekszik a bűn, ott még bőségesebben kiárad a kegyelem, mondja Szent Pál.²⁷ Elvileg, ha nem is szó szerint, minden bűn „bocsánatos”, még a kiengesztelhetetlen gaztettek is – és minél inkább halálosak, annál inkább bocsánatosak! Mert ha vannak is oly szörnyű bűnök, amiket a tettes képtelen kiengesztelni, a megbocsátás tartalékai ezekre is érvényesek, hisz a bocsánat éppen az ilyen kétségbeesítő és gyógyíthatatlan helyzetekért van. Ami pedig a „bocsánatosnak” mondott bűnököt illeti, ezeknek semmi szükségük a mi bocsánatunkra; a bocsánat nem ezeknek a semiségeknek való, ide a lágy szívűség is elég. A bocsánat mindent, mindenkinek, mindörökké megbocsát, miközben megszállottan tiltakozik a bűn ténye ellen, de nem úgy, hogy tagadja ezt, mégcsak nem is abban a reményben, hogy rögtön megváltja a bűnöst és nem is a megbotránkoztatás kihívásának vagy izének engedve, hanem úgy, hogy a gaztettel szembeszegzi végtelen szabadságának és ingyenes szeretetének a paradox valóságát. Minthogy pedig a büntényt lehetetlen felmenteni vagy elfelejteni, a bántalmazottak legalább bocsássanak meg a tettesnek: ez a legtöbb, amit érte tehetnek. – A megbocsátás nem ismer lehetetlent; mindazáltal még nem neveztük meg azt az első feltételt, amely nélkül a bocsánat értelmetlen volna. Ez az alapvető feltétel a vétkes kétségbeesése, álmatlan gyöttrődése, elhagyatottság-érzése; és noha nem annak kell megszabnia e feltételt, aki megbocsát, enélkül a megbocsátás egész problémája

²⁶ William SHAKESPEARE: *Macbeth*. V. felvonás, 1. szín. Fordította Szász Károly (1864). Magyar Elektronikus Könyvtár. Cím: <https://mek.oszk.hu/04500/04585/html/magyar.htm>. Megketintés: 2020. 03.04. A szerző Edmond Fleg francia fordítását idézi, ami Ernst Bloch operájához készült. Arany János *Ágnes asszony* c. balladája ugyanezt a vérfolt-motívumot dolgozza fel.

²⁷ Róm 5,20 – *a ford. megj.*

egyszerű bohóckodás csupán. Mindenki végezze a maga dolgát: a gaztettek elkövetőjét gyötörje kétségbeesett lelkifurdalás, az áldozat pedig bocsásson meg neki. Az áldozat azonban nem térhet meg a bűnös helyett – neki magának kell ezen dolgoznia, neki kell megváltania önmagát. Ami pedig a bocsánatot illeti, az nem az ő dolga – az a sértett félre tartozik. Csakis a gonosztevő bűnbánata és mindenekelőtt a lelkiismeretfurdalása adhat értelmet a bocsánatnak, ahogy kizárólag a kétségbeesés ad értelmet a kegyelemnek. Ugyan mire jó a kegyelem, ha a „kétségbeesettnek” jó a lelkiismerete, és derűs az ábrázata? A bocsánat nem a magával elégedett, jó lelkiismeretű embernek való, és nem a meg nem tért vétkesnek, aki jól alszik, és jól emészt: amikor a bűnös jóltáplált és kövér, amikor virágzik és tollasodik a gazdasági csoda révén, a megbocsátás száználmas vicc csupán. Nem, a bocsánat nem erre való; a bocsánat nem a disznóknak és nem a kocaiknak szól. Mielőtt felmerülne a bocsánat kérdése, a vétkesnek vétkesnek kellene vallania magát, ahelyett, hogy tiltakozna, védekezne, enyhítő körülményekre hivatkozna, és – mindenekelőtt – ahelyett, hogy saját áldozatait hibáztatná. Ez a legkevesebb! A tetteseknek előbb bocsánatot kellene kérniük ahhoz, hogy megbocsássunk, nem igaz? De bocsánatot kértek-e valaha is? Nem, a gonosztevők semmit sem kérnek tőlünk, és úgy vélik, semmivel sem tartoznak, és egyébként sincs miért vádolniuk magukat. A gonosztevőknek nincs mondanivalójuk: ez az ügy nem az ő dolguk. Miért bocsátanánk hát meg azoknak, akik oly kevéssé és oly ritkán bánkódnak szörnyű aljasságaik miatt? És ez nem minden. Minthogy a mézszárlások másnapján az általános felszínesség meg a kényelmes engedékenység a csönd és felejtés leplét borította szemérmesen a büntényre, a bocsánat nevetségessé vált: bohózat lett belőle. Ez a buzgóság, hogy barátokozzunk a hóhérokkal, ez a sietős megbékélés súlyos tiszteletlenség az áldozatokkal szemben, és nem más, mint azok meggyalázása. Nem, ez a kor egyáltalán nem nehezelt! Meg kellene-e még bocsátanunk, miközben már régóta elrendeztek mindent, és soha senki sem vetette a gonosztevők szemére gáztetteiket? A visszataszító és gyáva engedékenység, amivel szinte azonmód elnézték a szörnyűségeket, nem csak fölöslegessé és koraivá tette a megbocsátást, hanem egyenesen lehetetlenné. Igaz, az engesztelés is fölöslegessé teszi a bocsánatot – a sértett kiengesztelése igen, de nem a vétkes bűnbánata! Mert ha a ki nem engesztelt gaztettek valóban rászorulnak a bocsánatra, a meg nem tért gonosztevők, köszönik, nincs rá szükségük. Milyen jogon és milyen alapon ajánlaná nekünk most bárki, hogy megbocsássunk, ha maguk a hóhérok sohasem kérték ezt? Az érzelmes viszonyulás lehetősége, a fennkölt magatartás szerepének a kísértése, az, hogy nagylelkűségünkben és nemes lelkiismeretünkben tetszeleghetünk, nehogy elfeledtesse velünk a mártírokat egy napon. Nem kell feltétlenül fennköltnek lennünk, elég, ha hűségesek és komolyak vagyunk. Kétségtelen, hogy a bocsánat tárgya a ki nem engesztelt vétek, sőt maga a gonosz: ha a gonosz

létezését nem is tekinthetjük szoros értelemben a bocsánat „okának” (hisz a bocsánatnak nincs oka), a bocsánat létjogosultságát mégis ez adja. Ha a gonosz nem is a bocsánat mozgatórugója, létrejöttének legalábbis ez az alapja. A gonosz léte nyilván nem oka a megbocsátásnak, de nem is akadály annak: sokkal inkább a bocsánat titokzatos és botrányos feltétele ez, vagy ahogy korábban mondtuk, eszköz-akadály. A bűn végtelen „megbocsáthatósága” egyáltalán nem a gonosz nemlétét jelenti tehát, hanem ellenkezőleg: ha nem lenne, éppen emiatt maradna hoppon a bocsánat! Arra is rámutattunk, hogy a felmentés intellektualizmusa a gonoszság és aljasság elkenésével hogyan siettetni a bocsánat felszámolását. Létezik mégis valami, ami megbocsáthatatlan, ami talán a tovább már nem bontható maradéka valamilyen végtelen és örökké befejezetlen redukciónak. Határesetben az eszköz-akadály abszolút akadállyá, metaempirikus gáttá válhat. A gonosz szabadság, a rossz szándékú szabadság – ami szoros értelemben még csak nem is a rossz „forrása”, hanem maga a rossz és az egyetlen elképzelhető rossz (mert nincs más rossz, mint a rosszakarát) – végtelen módon eszköz-akadály; pontosabban az eszköz-akadály vég nélkül hol eszköz, hol pedig akadály. Hát nem említettük már korábban is, hogy a kétértelműség – távol attól, hogy egyhangú legyen – a végtelenségig kétértelmű? Először is nyilvánvaló, hogy „megérteni” a szabadságot annyi, mint megmagyarázni ennek a működését, majd pedig tagadni minden rosszakaratot, ahogy a vétkest felmentő szemlélet teszi. Az ok-okozati magyarázat a szabadságot szükségszerűséggé alakítja. Schelling úgy vélte, hogy a szabadság sohasem egy eleme valamely rendszernek. Még pontosabban: a döntés szabadsága megszűnik annak, aki az indokot és az indítékot elemzi, aki szétszedi a szellemi gépezet kerekeit és rugóit, mégpedig úgy, hogy a vétkest tudatlansággal vagy ostobasággal magyarázza, az érzékek vakságával vagy tébolyával. Ha így gondolkodunk, az intellektuális engedékenységgel ahhoz, hogy mentséget találjunk a bűnre. Megmagyarázni annyi, mint felmenteni. Ha pedig a felmentés azzal hivatkozik, hogy érti a szabadság szükségszerűségét, a bocsánat inkább azt kísérli meg, hogy visszaszerezze a szükségszerűség szabadságát. A felmentés tisztázza a vétkest, mert érti őt. A bocsánat viszont nem azért bocsát meg neki, mert értené: előbb ok nélkül megbocsát, majd pedig bizonyos módon megérti őt, vagy megsejt dolgokat. Azt mondtuk, hogy a megértés egyáltalán nem jelent megbocsátást, most pedig meg kell állapítanunk, hogy a megbocsátás bizonyos mértékig megértés is. A bocsánat egyszerre ért is, meg nem is. És mindenekelőtt nem ért: a nem értés, valójában ez a bocsánat! Megbocsátani anélkül, hogy értenénk – ez a megbocsátás egyetlen módja eszerint az első szempont szerint; mert ha lehetséges értenünk anélkül, hogy megbocsátanánk, bizonyos értelemben szükséges, hogy a megbocsáthatatlant anélkül bocsássuk meg, hogy értenénk. Elnézted az időt egy órával: megértem, és elfogadom a mentséget. Nem akartál pontosan érkezni, szándékosan tetted –

megbocsátok (vagy nem bocsátok meg...). Ebben az esetben fölösleges minden mentségkeresés, mert a rosszakaratot nem kell magyarázni, és árnyalatai sincsenek – semmiképp sem „érthető”. Jó talán igyekezni a megbocsátással, mielőtt értenénk, nehogy utána már ne legyünk rá képesek – mert olykor túl sokat is értünk! Másrészt talán meg is kell értenünk sokmindent, mielőtt végül megbocsátanánk anélkül, hogy értenénk. E második szempont szerint a bocsánat értve bocsát meg, és így képes arra, hogy helyreállítsa a bűnöst. Fél, hogy valamit megértett, homályosan ért is valamit, valamit, ami voltaképpen semmi, ami inkább afféle nemtudom-micsoda. De mit is értettünk és tudtunk meg valójában abból, hogy megbocsátottunk? Őszintén szólva nem értettük meg belőle a gonosz szabadságot (hisz senki sem érti az érthetlent), de azt igen, hogy létezik gonosz szabadság. Nem kapunk választ a quid – micsoda? kérdésre, ehelyett a gonosz szándék tényére, quod-jellegére hívja fel a figyelmet, arra, hogy van. Megértjük, hogy van valami érthetetlen, megértjük, hogy lényegében nincs semmi, amit érthetnénk! Megértjük, hogy... de nem tudjuk megnevezni, hogy mit is értünk – értünk anélkül, hogy tudnánk, mit. És ahogy Mélisande sem tudja, hogy mit tud, úgy a bocsánat sem érti, amit ért, ugyanakkor érti, amit nem ért. Az érthetetlen megértésének ez a hiánya a bocsánat maga... „Érts meg engem”, kéri olykor a tekintetével a menthetetlen vétkes... Am a rimánkodó igazából nem azt kéri, hogy értsük meg a lehetetlent, hanem inkább azt, hogy szeressük őt. Ki tudja? Talán azért gonosz a gonosz, mert nem kapott elég szeretetet... Amikor az aljas mindenestől aljas, nem tehet mást, mint hogy szeretetért esdekel. Innen kezdve azonban a megértésünk többé nem analitikus, hanem ellenkezőleg: olyan intuitív, hirtelen felismerésként jelenik meg előttünk, amely egy pillanat alatt leleplezi a rosszakarát tovább nem bontható magvát és a szabadság oszthatatlan misztériumát. Ebben a bizonyíthatatlan szabadságban, amely minden morális értékelés végső tételezése, felismerhető az, amit talán Kierkegaard nevezett „az első dolog misztériumának”. Áttetsző homály és homályos áttetszőség ez, rokonítható az akatalépton²⁸ fogalmával, vagy Aranyszájú Szent János „felfoghatatlanság” képzetével,²⁹ hisz az akataléptonhoz hasonlóan nyilvánvaló a quod-jellege, a tény, hogy van, de homályos a quid kérdésnek megfelelő tartalma. Két ellentmondó és mégis egyformán nyilvánvaló igazság ütközik ennek a kristálytisztá misztériumnak a terében vég nélkül: külön-külön mindkettő önmagára mutat, és csakis önmagára, másrészt viszont a két igazság éppen

²⁸ Nüsszai Szent Gergely (335–394) *Énekek Éneke*-magyarázatában használt fogalomra utal itt a szerző – a ford. megj.

²⁹ Vö. ARANYSZÁJÚ SZENT JÁNOS: *A Felfoghatatlanról és az Egyszülött dicsőségéről*. Ford. Perczel István. Odigitria–Osiris, Budapest, 2002.

a részlegességével irányítja folyton a figyelmünket kölcsönösen a másikra. Ilymódon e kettő ütközését vibrálásként érzékeljük. Ennek első két mozzanata után – a vétkes inkább ostoba, mint aljas, ahogy a felmentő nagylelkűség tartja, illetve inkább aljas, mint ostoba, ahogy az ítélő szigor állítja – íme, a bocsánatra vonatkozó első következtetésünk: aljas ugyan a bűnös, de hát éppen ezért szorul rá a bocsánatra – mert annál is szerencsétlenebb, mint amilyen aljas. Pontosabban: a bűnösöknek éppen aljasságuk a szerencsétlenségük – micsoda végtelen nyomor aljasnak lenni! A végzetszerű gonosz érthető és menthető a maga abszurdításában, de a botrányos gonoszt – aminek csupán a kétségbeesést keltő hatása nem az – csakis megbocsátani lehet. Ez az első tétel, amely arra ösztönzi a vádlót és a sértettet, hogy megbocsásson, ellenállhatatlan testvéri rokonszenvünket fejezi ki az emberi nyomorúság iránt: a tény, hogy az aljas visszaél szabadságával és korlátlan lehetőségével, szándékos ugyan, ám ez egyik megnyilatkozási formája is egyben a mi nyomorúságos és sanyarú sorsunknak. Szabadságunkat, e valamit elvégezni kész szabadságot megelőzően ott volt e szabadság lehetősége, ami mindig megelőz minket, és adott: személyes szabadságunk előtt létezett a szabadság ténye. Ebben pedig az aljas is ugyanolyan szegény flótás, mint mi mindnyájan, csóró, halálra szánt ember, mint bárki közülünk, magányos, mint mi valamennyien – sőt, végtelenül magányosabb, egy szegény bűnös, aki segítségünkre szorul. Mindezt feltételezi a megbocsátás csodálatos érzékenysége. Aki megbocsát, ezt suttogja közben: et ego! Én is... De vestris fuimus.³⁰ Bűnösök vagytok, de én is az vagyok. Én is vétkeztem, vagy vétkezni fogok; én is elkövethettem volna azt, amit ti, talán el is fogom követni. Olyan vagyok, mint ti: gyöngé, esendő, szájalmas. Valamiféle gőg munkál annak a kérlelhetetlen szigorában, aki nem bocsát meg. Aki megtagadja a bocsánatot, az elutasítja, hogy bármilyen hasonlóság vagy bármilyen testvériség volna közte és a bűnös között. Akinek semmit sem lehet a szemére vetni, az hallgatólagosan úgy véli, hogy másfajta fából faragták, mint a bűnöst, hogy az ő léte végtelenül magasabb színről ered, mint amazé. Egészen más polcra helyezi magát, és úgy dönt, hogy ő eleve kívül esik a bűn körén: kifogástalanul viselkedett a múltban, és ez ugyanígy lesz a jövőben is mindig. Sem azt nem mondja, hogy peccavi, vétkeztem, sem azt, hogy peccabo, vétkezni fogok – ezek a bűn-ügyek nem érintik őt semmiben. Nem mintha az igazát védő, sértett ember azzal foglalkozna, hogy elvben megbocsássa magának azokat a bűnöket, amelyeket ő is elkövethetett

³⁰ Tertullianus híres mondatából idéz a szerző (*Apologeticum*, XVIII/4): „De vestris fuimus: fiunt, non nascuntur Christiani.” („A ti soraitokból származunk mi is. Az emberek keresztényekké lesznek és nem mint ilyenek születnek.” *Tertullianus művei*. Szerk. Vanyó László, Szent István, Budapest, 1986. 95. *Védőbeszéd*. Ford. Városi István. – *A ford. megj.*

volna, vagy amelyeket elkövethet ezentúl; hisz ha felmentést keresne a múlt vétkeire, netán előre szóló fedezetet a jövő bűneire, képmutató lenne, aki valójában magát sajnálja, azt a látszatot keltve, hogy másokat sajnál. Mondjuk ki egyszerűen: az, aki megbocsát, tartózkodik attól, hogy megtagadja saját lényegi egységét a bűnössel. Nem használja ki azt a helyzeti előnyt, amit vétlensége kölcsönöz számára, nem tartja fenn magának az egyedüli tévedhetetlen, szeplőtelen, kifogástalan ember előjogát, lemond ennek minden monopóliumáról – feláldozza tehát azt a nagyon is mulékony és ingatag felsőbbrendűségét, ami talán csakis a jószerecsétől függ... És nem hagyja sorsára a bűnöst, aki az ő testvére, a nyomorúságba és halálos veszedelembé jutott gonosztevőt. Szánakoztatok azon a mélységes nyomorúságon, hogy valaki aljas! – Ám a valamire kész szabadság a maga során előad egy még ősbibb lehetőséget: a vétkes még annál is aljásabb, mint amilyen szerencsétlen. Valójában nincs semmi megérté-nivaló az ok nélküli gonoszság titkában, hacsak nem az, hogy az aljas ember gonosz – mert gonosz. Ez a tautológia felszínre hozza a tiszta gyűlölet tovább már nem bontható magvát: az önmagának elégséges, gonosz szabadság megfelel az önmagának elégséges szeretetnek. A körkörös „mert” ebben az összefüggésben valamilyen abszolút igazságtalan, tökéletesen gonosz és gyógyíthatatlanul aljas szabadság botrányát fejezi ki, a szentségtörésig is elmenő szabadság szabadságát – egy olyan szabadságét, amely az egyetlen radikális gonoszt jelentené e földön. Ez a mindenestől gonosz szabadság maga lenne a rosszakarát... „Tanúskodjatok velem, hogy ez az ember: galád!” Egyébként pedig semmi sem indokolja, hogy az említett vibrálás megszűnjön: ennek a gyökeres galádságnak a nyomora lehetne aztán valamilyen hatványozott bocsánatnak a tárgya, e nyomor galádsága pedig bizonyos hiperbolikus Megbocsáthatatlanná válhatna. Amennyiben ez a megbocsáthatatlanság megkövülne, és valamilyen végső és végér-vényes valóság maradna, az nem volna más, mint maga a pokol – a kétségbeesés pokla. A javíthatatlan gonosz gondolata, ami birtokolná az utolsó szó jogát, vajon nem „lehetetlen feltevés”-e a szó szoros értelmében? Szerencsére, soha semmi sem birtokolja az utolsó szót! Szerencsére, az utolsó szó mindig csak az utolsó előtti... Így hát a megbocsátás és a megbocsáthatatlan vitája soha nem ér véget. Feloldhatatlan lelkiismereti dilemma származik ebből: mert ha a szeretet parancsa feltétlen, és nem tűr semmilyen korlátozást, a gonosz megsemmi-sítésének a kötelezettsége sem kevésbé sürgető ennél, hisz a gyűlöletet felretéve (mert gyűlölni soha senkit sem kell) meg kell fékezniünk annak romboló erejét, és meg kell zaboláznunk pusztító tombolását. Az emberek szeretete minden érték közül a legszentebb, de a közömbösség az emberiség ellen elkövetett bűnökkel szemben, az ember lényege és embersége elleni merény-letekkel szemben minden bűn közül a legszentségtörőbb. Nekünk pedig semmilyen lehetősé-günk sincs arra, hogy e két legfőbb szempont közül az egyiket részesítsük előnyben a másikkal

szemben, vagy hogy a kettőt egyszerre érvényesítsük: az egyik abszolútum választása szükségképpen kizárja a „másik abszolútumot”. Lehetetlen ötvözni vagy kibékíteni egymással e két abszolútumot; az egyik feláldozása aggályokat és lelkiismeret-furdalást ébreszt bennünk, a kettő szintézise meg csodaszámba menne, mert az abszolútum többes számú és menthetetlenül hasadt valóság. Emberi sorsunk végessége és irracionaritása is három lehetőséget kínál, amelyek egyike tehetetlenségre ítélt, a másik kettő pedig egyoldali és bénító megoldás. Lehetséges, hogy az erkölcsi ítélettétel vég nélkül habozik az ember kettős szándéka láttán, amely egyszerre gonosz és szerencsétlen, aljas és szánalmas. Választhatjuk viszont azt is, hogy megbocsátunk a nyomorultnak, még akkor is, ha ezzel ezer évre megalapozzuk a hóhérok uralmát. Végül pedig azért, hogy biztosítsuk a jövőt, és hogy a lényeges értékek fönmaradjanak, elfogadjuk, hogy inkább a szeretet nélküli erő és erőszak mellett döntünk az erőtilen szeretet helyett. Közismert, hogy ez volt az Ellenállás³¹ hősies választása. Hát nem az örvöngőkkel szembeni harc a kisebbik rossz, mégpedig egyértelműen? Inkább tagadjuk meg magunkat, miközben büntetünk, semmint hogy ellentmondásba keveredjünk magunkkal azzal, hogy megbocsátunk! A kötelességeknek ez a feloldhatatlan konfliktusa és ez a mindig csak hozzátetöleges megoldás annak a vitának a következménye, amely szembeállítja egymással a megbocsátást és a megbocsáthatatlan aljasságot. A bocsánat fáradhatatlan és kimeríthetetlen jósága mindegyre lerombolja a galádság törhetetlen falát, az meg mindegyre újból felépül ezzel a jósággal szemben. Ahogy a gyógyítható betegségek után a gyógyíthatatlan, halálos kór végül új erőre kap, ugyanez történik a bocsánatban részesülés után a gyógyíthatatlan halálos bűnnel és a lényegében gonosz szabadsággal is... Eközben pedig minden bűnt meg lehet bocsátani a végtelességig, ahogy a betegségek gyógyításának sincs határa. Ugyanez a kölcsönösség mozgatja figyelmünk véget nem érő ingajaratát a halál elgondolásától a gondolkodó ember haláláig, az átfogó és átfogott gondolatától az átfogott és átfogó haláláig. Meg fordítva: a győzelmes haláltól egészen a gondolatig, amely e halált elgondolja – és tagadja és meghaladja. Az ember szelleme vibrál e két egyszerre igaz diadal között, amelyek azonban kizárólagosak, hisz kölcsönösen felfüggesztik egymást. Az egymásnak feszülő ellentétek kölcsönössége pedig örvénylik egészen a szédületig... Hát nem, nincsen utolsó szó. Ahogy a gondolat a halállal szemben, ugyanúgy a szeretet is a gonosszal szemben az élet lelkét jelenti valamiképp. Az élet lelke egészen más módon legyőzhetetlen, mint a halál, hisz a halál inkább kérlelhetetlen, semmint legyőzhetetlen: a

---

³¹ Jankélévitch maga elkötelezetten részt vett a nemzetiszocializmus elleni – szellemi és fegyveres – harcban. – *A ford. megj.*

halál mindenekelőtt ametapeiszton,³² éppen ezért mondják, hogy „nem kegyelmez”. Az ember ellenben megbocsát, hogy ne legyen hasonló a halálhoz, hogy egészen más értelemben legyen legyőzhetetlen, mint a halál. A megbocsátás egyszerre mindenható és tehetetlen, mint a halál elgondolása, és mint az akarat, mely erkölcsileg mindent megtehet, amit akar (mert akarni annyi, mint képesnek lenni), de szoros értelemben mégsem tehet meg mindent. A megbocsátás teljes megváltó és felmentő hatalma sem teheti meg, hogy a megtörténtet meg nem történtté változtassa... El, átkozott folt! De az átkozott folt nem tűnik el. Mert az elkövetet vétek után maradt vérfolt kitisztítható ugyan, de az elkövetés tényének az átokfoltját nem lehet eltörölni, nem mossa el semmilyen tisztító rítus. És mégis, máshogyan, valóban pneumatikus és minden értelmet meghaladó módon, éppen az a megbocsátás csodája, hogy egyetlen örömvillanásban megsemmisíti azt, ami volt, és azt, ami történt. A bocsánat kegyelme révén nem követték el azt, amit elkövettek. Nem csodálatosabb-e ez a coincidentia oppositorum,³³ mint a „rózsák csodája”, amiről Liszt oratóriuma, a Szent Erzsébet legendája mesél? És mivel a két hatalmasság egyformán mindenható, kimondhatjuk, hogy a megbocsátás végtelen ereje nagyobb, mint annak a ténynek a végtelen ereje, hogy a bűnt elkövették – és fordítva! A végtelen aljasságnak végtelen kegyelem a párja – és viszont! Mindig kölcsönös ez! A szeretet erősebb a gonosznál – és a gonosz erősebb a szeretetnél: egyik erősebb, mint a másik! Az emberi szellem nem képes túllépni ezen... Ezért mondja az Énekek Éneke, hogy erős a szeretet, mint a halál: kataia hós thanatosz agapé.³⁴ Nem állítja, hogy a szeretet az erősebb, és ténylegesen nem is mondhatja ezt, hisz magának a szerető félnek is meg kell halnia egy napon. Erős a szeretet, akár a halál, de erős a halál is, akár a szeretet. A szeretet valójában egyszerre erősebb és gyöngébb a halálnál, így tehát ugyanolyan erős. Ez a szélsőséges és majdhogynem szétszagató feszültség ugyanaz, mint amit a bűnösnek nyújtott örült bocsánatban érhetünk tetten. Ahol megnövekszik a bűn, ott még bőségesebben kiárad a kegyelem.³⁵ Ugyanakkor viszont –

³² Arisztotelész *Metafizikájában* (V.5. 1015a) szereplő fogalom, „szükségyszerűség” jelentéssel – a ford megj.

³³ Nicolaus Cusanus kifejezése: ellentétek egybeesése. Cusanus német bíboros, filozófus, természettudós (1401–1464) volt. A kérdéssel kapcsolatos egyik munkája: *De docta ignorantia* (1440). Magyarul: *A tudós tudatlanság*, Paulus Hungarus–Kairosz Kiadó, Budapest, 1998. Ford. Erdő Péter. – A ford. megj.

³⁴ Én 8,6: „Tégy engem, mint pecsétet a szívedre, mint pecsétet a karodra! Bizony, erős a szerelem, mint a halál, legyőzhetetlen a szenvedély, akár a sír. Úgy lobog, mint a lobogó tűz, mint az Úrnak lángja.”

³⁵ Róm 5,20: *ou de epleosasen hé hamartia, hupereperisseusen hé khárisz.*

és ezt Szent Pál már nem teszi hozzá –, ha bőségesebben árad a kegyelem, a gonosz annál inkább kiárad, és maga alá temeti ezt a túlsorduló gazdagságot is valamilyen végtelen és titokzatos túllícitálásban. Az irreduktibilis és felfoghatatlan aljasság titka egyszerre erősebb és gyengébb, gyengébb és erősebb, mint a szeretet. A megbocsátás is erős, mint a galádság – de nem erősebb annál.

Felhasznált irodalom

- ARANYSZÁJÚ SZENT János: *A Felfoghatatlanról és az Egyszülött dicsőségéről*. Ford. Perczel István. Odigitria–Osiris, Budapest, 2002.
- CUSANUS, Nicolaus: *A tudós tudatlanság*, Paulus Hungarus–Kairosz Kiadó, Budapest, 1998. Ford. Erdő Péter.
- GABETTA, Gianfranco: *Le temps et la mort dans la philosophie de Jankélévitch*, in: Critique, Janv./Févr., 1989, Tome XIV., Nr 500/5001. 26–31.
- JANKÉLÉVITCH, Vladimir: *Le Pardon*, in: Uő.: *Philosophie morale*, Flammarion, Paris, 1998.
- Tertullianus művei*. Szerk. Vanyó László, Szent István, Budapest, 1986. 95. *Védőbeszéd*. Ford. Városi István.
- SOMME, Luc-Thomas: *Bulletin de littérature ecclésiastique*, Publié par l'Institut Catholique de Toulouse, Tome CVII/1., 2006.